

Čím je omezena naše svoboda slova?

„Bez mravního základu, bez přesvědčení, které není věcí opportunity, okolností a očekávaných výhod, žádná sebelépe technicky vybavená společnost nemůže fungovat. Morálka však zde není k tomu, aby společnost fungovala, nýbrž prostě k tomu, aby člověk byl člověkem. Nedefinuje ji člověk podle libovůle svých potřeb, přání, tendencí a tužeb, nýbrž ona to je, která vymezuje člověka.

Proto se domníváme, že je na čase, aby tyto jednoduché, ale bolestnou zkušeností dlouhých desetiletí ověřené teze, které každý nějak pociťuje, ujasněně pronikly vědomí všech, a že je k tomu vhodná doba. Proč?

Pojem lidských práv není nic jiného než přesvědčení, že i státy a celá společnost se staví pod svrchovanost mravního cítění, že uznávají něco nepodmíněného nad sebou, co i pro ně je závazně posvátné (nedotknutelné), a že svými silami, jimiž tvoří a zajišťují právní normy, miní přispět k tomuto cíli.

Totéž přesvědčení žije i v jednotlivcích a je základem pro plnění jejich povinností v životě soukromém, pracovním i veřejném. Jedině v souladu s ním existuje skutečná záruka toho, že lidé nejednají jen pro výhody nebo ze strachu, nýbrž svobodně, ochotně, zodpovědně.“

(Jan Patočka: Čím je a čím není Charta 77, in Češi I, Praha, Oikoymenth 2006, s. 429)

Jan Patočka ve svém eseji zdůrazňuje význam mravního základu jedince. Morálka každodenně ovlivňuje náš způsob jednání a uvažování; ostatně, jak se dočítáme v textu, přesvědčení o její nezpochybnitelnosti je základem plnění našich soukromých, pracovních a veřejných povinností. Jestliže si jako lidé tyto zásady chováme v sobě, role státu jako morální autority by měla ustoupit do pozadí, protože sami dokážeme odhadnout správnost a případné následky svých činů. Hranice mravního cítění občanů se ale v mnohém liší, proto jsou nezbytná vhodně nastavená omezení jednotnými pravidly platícími pro všechny obyvatele státu. To samozřejmě platí také v případě práva na svobodné vyjadřování. V tomto eseji bych se ráda věnovala otázce omezení naší svobody projevu. Nakolik je ovlivněna naším morálním kodexem? A převažuje jeho vliv nad legislativou?

Svoboda slova je jeden z hlavních znaků demokratické společnosti. V České republice je právo na informace a svobodu projevu zakotveno v článku 17 Listiny základních práv a svobod (dále jen Listiny). (Listina základních práv a svobod, 1992) Svobodu slova ošetřují také mezinárodní úmluvy ratifikované Parlamentem ČR, jimiž je Česká republika vázána jako částmi právního řádu. K těm patří mimo jiné Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod schválená roku 1950 Radou Evropy nebo Všeobecná deklarace lidských práv, právně nezávazný dokument přijatý Valným shromážděním OSN v roce 1948.

V souvislosti se svobodou projevu nelze opomenout ani svobodu tisku. Občan demokratického státu má možnost sbírat informace z velkého množství zdrojů a sám rozhodovat, které z nich bude považovat za relevantní a spolehlivé. Cenzura je nepřipustná; stát nepředkládá soubor předem schválených zpráv a názorů, pouze legislativně stanovuje nutná omezení, jako je tomu ostatně i u samotné svobody projevu. Tato skutečnost jedinci

umožňuje tvorbu vlastního názoru na politické, společenské či kulturní dění, může také přispívat k větší transparentnosti státních i soukromých úřadů a institucí. Rozvoj jedince i celé společnosti v pravém slova smyslu je podmíněn právě možností svobodného sebevyjádření a právem na informace.

Výše zmíněné skutečnosti však nejsou samozřejmostí. Ve světě nacházíme obrovskou skupinu lidí, jež svůj názor nemůže vyjádřit beztrestně. Jejich projev neomezuje především vlastní morálka tak, jako je tomu v případě občana demokratického státu. Svoboda slova této skupiny je ve velké míře omezena legislativou a za vyřčení názoru v rozporu s tím, který schvaluje stát, jim hrozí mnohdy nemalý postih. Osoby vystupující proti režimu jsou ve většině případů dlouhodobě vyšetřovány státními orgány a jsou v ohrožení nezářídka i se svými blízkými. Jako příklad lze uvést případ ruského právníka Alexeje Navalného či kubánského umělce Luise M. O. Alcántara, výrazných kritiků politického systému svého státu. Mnoho podobných osobností samozřejmě nacházíme také v historii naší země, mimo jiné samotného Jana Patočku, jenž se stal jednou z obětí boje za demokracii a svobodu slova. Ve společnosti, která nemá možnost volného vyjádření svého názoru, vyvstává rozpor mezi touhou po vzpouře proti režimu a snahou o sebevyjádření na straně jedné a obavou o sebe a svoje milované na straně druhé. I zde tedy narážíme na téma mravního cítění.

Právo na svobodu projevu by nemělo být privilegiem, ale samozřejmostí, bylo by však velmi troufalé tvrdit, že jednou budeme žít ve světě, v němž bude právo svobody slova náležet každému jedinci. Neměli bychom zapomínat, že svoboda projevu je výsadou, již jsme jako Češi získali poměrně nedávno.

Svoboda slova, jako i svoboda samotná, je ale problematičtější. Není totiž možné, aby byla absolutní. Zde platí výrok anglického filozofa Johna Stuarta Milla „*Svoboda jednoho končí tam, kde začíná svoboda druhého.*“. Je nezbytné užívat svých práv tak, aniž bychom omezovali svobody druhých; z tohoto důvodu jsou nezbytná vhodně zvolená nastavení hranic.

Samotná Listina základních práv a svobod neopomíná nutnost určitých omezení svobody slova. Podle čl. 17 odst. 4 Listiny může být toto právo omezeno zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti. Vymezení hranic volného projevu se dotýká také čl. 22 a čl. 4. odst. 4. Listiny (Listina základních práv a

svobod, 1992), i tato legislativní omezení však vycházejí z morálky a svrchovanosti mravního citění nad státem a společností.

Právní hranice svobody slova nacházíme i v dalších částech právního řádu. Zájmy těchto omezení lze rozřadit do několika kategorií. Patří k nim například oblast ochrany pověsti a práv třetích osob, do které spadá porušení autorského práva (ošetřeno v trestním zákoníku (dále jen TZ) § 270) či pomluva (§ 184 TZ), oblast ochrany bezpečnosti státu a veřejné bezpečnosti, kam bývá řazeno schvalování trestního činu (§ 365 TZ) nebo šíření poplašné zprávy (§ 357 TZ), či oblast zachování autority a nestrannosti soudní moci, kam spadá mimo jiné pohrdání soudem (§ 336 TZ). (Trestní zákoník, 2010) (Bartoň, 2002) Legislativa a soudní moc určují závažnost porušení každé jednotlivé hranice a stanovují trest, který za ni bude uložen. Způsoby omezení občana demokratickým státem by měly být v maximálním souladu s tím, co jako společnost považujeme za morálně správné, a jejich fungování v praxi by mělo splňovat obecnou představu dodržování lidských práv.

Vrátíme-li se k tématu morálky, všechna omezení uvedená v předchozím odstavci v sobě snad máme teoreticky zakořeněny. Naše mravní citění by nám správně mělo připomínat, že schvalovat trestný čin nebo šířit poplašnou zprávu není vhodné a měli bychom se toho vyvarovat. Morálka je něčím, co je nám od raného dětství vštěpováno a předáváno nejen našimi blízkými, ale také společností jako celkem. Obecně ji můžeme popsat jako pomyslný soubor pravidel našeho chování, který pomáhá rozlišovat mezi správným a nesprávným jednáním. Jak se dočítáme v eseji Jana Patočky, vymezuje jedince s jeho potřebami, přáními, tendencemi a tužbami, a zároveň je nezbytným předpokladem fungování společnosti.

Původ mravního kodexu, jež si v sobě všichni neseme, nacházíme v našem rozumu a ve schopnosti posuzování mravních hodnot. Rakouský teolog a filozof Arno Anzenbacher se ve své práci věnuje otázce, proč se jako společnost ve způsobu řešení mravních otázek shodujeme. Ve své publikaci Úvod do etiky vysvětluje existenci výrazů vyjadřujících mravní skutečnosti (dobro, zlo, lítost, povinnost, svědomí apod.) a fakt, že tyto pojmy chápeme podobně jako lidé okolo nás. Tuto skutečnost a samotnou možnost mravního diskursu vysvětluje naším uplatňováním tzv. předporozumění mravní skutečnosti, jež užívají také druzí. Právě ten je podle Anzenbachera důvodem vzájemného porozumění při užívání mravních pojmů. (Anzenbacher, 1994) Předporozumění lze také definovat jako konzistentní vědění o významu mravních skutečností shodné pro každého z nás. Skládá se z několika

prvků, mezi něž řadíme například svědomí, mravní hodnocení nebo sociální zřetel. (Nečasová, 2001)

Pokud jako společnost obecně posuzujeme význam mravních pojmů obdobným způsobem, máme v sobě také nastavena podobná měřítká toho, co je správné, a co nikoliv. Tuto skutečnost můžeme aplikovat také na svobodu projevu; naše posouzení toho, co je a není vhodné říkat, jakým způsobem a komu, je ovlivněno naším mravem, ten jako společnost vnímáme podobně. Mohli bychom tedy usoudit, že představa žádoucích omezení svobody projevu každého občana by se ve větší míře neměla lišit od těch hranic, které považuje za důležité zbytek obyvatel státu. Kdyby naše vnímání mravních hodnot spolu s představou jeho praktického užití bylo napříč společnostmi zcela totožné, legislativní omezení svobody projevu by nebyla nutná. Jak už jsem ale zmínila výše, hranice morálky občanů se liší. Smysl mravních pojmů chápeme podobně, nicméně naše představa jejich aplikace v praxi je často rozdílná.

Jako lidé máme jistě některé zájmy společné. K takovým hodnotám lze zařadit například snahu o zachování života sebe a blízkých osob, touhu po bezpečí, jistotě či uznání druhých. Naše další hodnoty se ale liší s rozdílností nepřehledného množství faktorů, jako je způsob naší výchovy, společenská vrstva, v níž jsme vyrůstali nebo ve které žijeme, podmínky, v nichž se pohybujeme, postoje, jež zastáváme, naše místo ve společnosti nebo aktuální životní situace. Všechny tyto skutečnosti ovlivňují naše mravní citění, proto se naše morálka, a spolu s ní představa o nastavení hranic svobody projevu, v mnohém liší. Z tohoto důvodu jsou nezbytná přiměřená legislativní omezení.

Jak tedy mravní citění přímo omezuje naši svobodu projevu? V některých situacích možnosti svobody slova nevyužijeme. Zákon nám umožňuje vyslovit svou myšlenku nahlas, my se ale rozhodneme nechat si ji pro sebe, například z přesvědčení, že by naše slova mohla ranit člověka stojícího před námi, či ze strachu z odmítnutí pro náš názor ostatními. V takových chvílích nás neomezuje zákon, ale samotná morálka. Pomyšlení, že to, co řekneme nahlas, už nelze vzít zpět a snaha vyhnout se nepříjemným důsledkům pramenícím z našeho vyjádření nás přinutí mlčet. Zde je nezbytné zdůraznit význam existence volby, možnosti výběru mezi variantami, jež se nám nabízejí. Význam svobody.

Jedinec by v podobných případech, jako jsem zmínila výše, z právního hlediska měl mít možnost vyjádřit svůj názor a vlastním morálním citěním posoudit, zda je daný výrok

vhodný, či nikoliv. Tehdy bude zachována ona svrchovanost morálky nad právními normami, státem a celou společností.

Význam svobody projevu je zřejmý stejně jako důležitost některých jeho omezení. Ta jsou dána jednak mravním kodexem, jednak legislativou, přičemž obě oblasti spolu velmi úzce souvisí.

Svůj esej bych ráda zakončila výrokem německého právníka a teoretika George Jellineka „*Právo je minimem morálky.*“. Stát svým působením zajišťuje mimo jiné fungování legislativy a soudní moci, ty ale nad sebou neustále mají něco, co i pro ně je závazně posvátné a na základě čehož byly vytvořeny – mravní hodnoty. Morálka každého z nás i společnosti jako celku v některých případech představuje spolehlivější, přesnější a hlubší kontrolu správnosti daného činu než zákon. Skutky přijatelné z pohledu práva vždy nemusí být morálně správné. Svoboda slova tedy zůstává především otázkou morálního kodexu jedince.

Je nezbytné zdůraznit význam morálky v naší společnosti, její svrchovanost, nedotknutelnost a nepodmíněnost, jako i připomenout důležitost psané legislativy. Pokusím-li se zodpovědět otázky položené v úvodním odstavci, morální cítění ovlivňuje naši svobodu slova v nemalé míře, její vliv převažuje nad zákonem, ten si ale rovněž zachovává svůj význam. Teprve s vhodným propojením těchto dvou elementů totiž jako společnost můžeme užívat svobody projevu v pravém slova smyslu.

Reference:

Anzenbacher, A. (1994). *Úvod do etiky*. Praha: České katolické nakladatelství.

Bartoň, M. (2002). *Svoboda projevu a její meze v právu ČR*. Praha: Linde.

Listina základních práv a svobod. (28. prosinec 1992). Česká republika.

Nečasová, M. (2001). *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita.

Trestní zákoník. (1. leden 2010). Česká republika.